

Η χρήση του συναισθήματος στη θεραπεία σχιζοφρενών εφήβων και η συμβολή του στη διεργασία της ψυχολογικής ωρίμανσης

A. Ιωαννίδου Johnson - Τουρνά, D.S.W

Στην εργασία αυτή επισημαίνεται η χρησιμότητα της «συναισθηματικής επικοινωνίας» ως βασικού παράγοντος για την ψυχολογική ωρίμανση σχιζοφρενών εφήβων οι οποίοι βρίσκονται σε ψυχοθεραπευτική συνεργασία. Στο κλινικό υλικό, που παρατίθεται και που αναφέρεται στην περίπτωση ενός σχιζοφρενούς ασθενούς, ο οποίος παρουσίασε για πρώτη φορά συμπτώματα κατά την εφηβεία, συζητείται ο ρόλος του θεραπευτή και η συναισθηματική του επικοινωνία όχι μόνο με το σχιζοφρενή ασθενή αλλά και με τα άλλα μέλη της οικογένειας. Μέσα απ' αυτή την συναισθηματική διαπλοκή, ο θεραπευτής καταφέρνει να μιήσει και να επανεκπαιδεύσει όλη την οικογένεια σ' ένα διαφορετικό τρόπο συναισθηματικής επικοινωνίας. Ο τρόπος αυτός αφενός μεν βελτιώνει την ποιότητα επικοινωνίας ανάμεσα στα μέλη της οικογένεια, αφετέρου δε βοηθά στη μείωση, ή ακόμα και στην εξαφάνιση, των πιο έκδηλων δυσλειτουργικών συμπτωμάτων του ασθενούς.

Εισαγωγή

Ο σχιζοφρενής έφηβος, όπως και το νήπιο, χρησιμοποιεί «συναισθηματικές εκφράσεις», (συμπεριλαμβανομένης και της μιμικής εκφράσεως του προσώπου), ήχους και γενικώτερα τη γλώσσα του σώματος ως το πρωταρχικό μέσο αυτοέκφρασης και συναισθηματικής επικοινωνίας. Το περιβάλλον φαίνεται ν' ανταποκρίνεται σ' αυτού του είδους τα ερεθίσματα: έτσι, μ' ένα μηχανισμό αλληλόδρασης (μεταξύ του ατόμου και του περιβάλλοντος), το άτομο οδηγείται στη διεργασία της ψυχολογικής ωρίμανσης. Ως ψυχολογική ωρίμανση ορίζεται η

καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής διεργασία ανάπτυξης, κατά την οποία τα άτομα αποχωρίζονται συναισθηματικά από την οικογένεια καταγωγής τους, ενώ ταυτόχρονα διατηρούν μια σχετικά στενή συναισθηματική σχέση μαζί τους. Μ' αυτόν τον τρόπο πετυχαίνουν κάποια διαφοροποίηση, αυτονομία και ατομικότητα (Johnson-Tourmas, 1990) ¹.

Η περίοδος της εφηβείας φαίνεται να προσφέρει σχετικά γόνιμο έδαφος για την πρώτη εκδήλωση μιας σχιζοφρενικής διαταραχής, αφού η ίδια η εφηβεία από μόνη της είναι μια ιδιαίτερα ευαί-

¹. Οι ειδικές θεωρητικές έννοιες που χρησιμοποιούνται για να ορίσουν την ψυχολογική ωρίμανση συμπεριλαμβάνουν τς έννοιες: «αυτο-διαφοροποίηση», του Bowen, (1978), «αποχωρισμός-εξατομίκευση» της Mahler, (1975) και «κυριότητες της ψυχολογικής ανάπτυξης» του Stern, (1985). Και οι τρεις αυτοί θεωρητικοί τονίζουν την κρίσιμη φύση των σχέσεων και τις αλληλεπιδράσεις του ατόμου με το περιβάλλον του από τη στιγμή που γεννιέται. Επίσης βλέπε Mahler M.S., «Σκέψεις για την ανάπτυξη/εξέλιξη και εξατομίκευση, The Abraham A. Brill Memorial Lecture (Αναμνηστική Διάλεξη), που δόθηκε στην Ψυχαναλυτική Κοινωνία της Νέας Υόρκης στις 27 Νοεμβρίου 1962, και Klein M. (1959). «Ο Ενήλικος Κόσμος μας και οι Ρίζες του στη Νηπιακή Ηλικία». *Συγγράμματα της Melanie Klein*, 1946, 63, 247-263. Για περισσότερες λεπτομέρειες γύρω από τον ορισμό «ψυχολογική ωρίμανση», βλέπε επίσης Johnson-Tourmas. «*Prejudice and psychological maturity: Is there a relationship?*» Ph. D. Thesis, 1990

σθητη περίοδος όπου το άτομο καλείται να πάρει ορισμένες αποφάσεις για τη ζωή και το μέλλον του.

Ο ψυχολογικά ευάλωτος έφηβος, που έδειχνε να λειτουργεί σχετικά ικανοποιητικά στη διάρκεια των προ-εφηβικών χρόνων, δέχεται κατά τη διάρκεια της εφηβείας ορισμένες εξωτερικές πιέσεις, όπως αποφάσεις για επαγγελματική σταδιοδρομία, ετεροφυλική σχέση, σπουδές κ.λπ., που τον αναγκάζουν να προβεί σε περαιτέρω βήματα ωρίμανσης, με συνέπεια το φυσικό και συναισθηματικό αποχωρισμό από την οικογένεια. Οι εξωτερικές αυτές πιέσεις οι οποίες οδηγούν στη διαφοροποίηση (Bowen, 1978) μπορούν να επιφέρουν ψυχολογικό χάος και ενδεχομένως ψύχωση σχιζοφρενικού τύπου.

Συναισθηματική Επικοινωνία: Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

Πρώτος ο Darwin (1872) παρατήρησε ότι μια συναισθηματική ανταπόκριση έχει προσωπική και κοινωνική σκοπιμότητα. Ο όρος συναισθηματική επικοινωνία αναφέρεται σε μια συναισθηματική κατάσταση όπου ένα άτομο επικοινωνεί με τον άλλον μ' ένα μάλλον αυτόνομο τρόπο μιμικής (παντομίμας) (Bassch, 1983). Διάφοροι συγγραφείς, που ασχολήθηκαν με τη σχιζοφρένεια, έχουν παρατηρήσει ότι οι σχιζοφρενείς συχνά στερούνται μιας ποιότητας συναισθηματικής επικοινωνίας.

Ο Spitz (1965) θεωρεί το συναίσθημα (affect) απαραίτητη προϋπόθεση για την ψυχολογική εξέλιξη του ατόμου. Η επικοινωνία του νηπίου με τους γονείς του αποτελεί ένα παράδειγμα συναισθηματικής επικοινωνίας. Ο τρόπος με τον οποίο οι γονείς ανταποκρίνονται στο συναισθηματικό σήμα του νηπίου, στις κινήσεις του, στις κραυγές, στο κλάμα, στη σωματική στάση, αλλά κυρίως ο τρόπος με τον οποίο ανταποκρίνονται ασυνείδητα στο συναισθηματικό μήνυμα

του παιδιού, είναι καθοριστικός στην εξέλιξη του και αντικατοπτρίζει την αμοιβαία συναισθηματική τους διαπλοκή.

Τα συναισθήματα του νηπίου πυροδοτούν μια ορισμένη συναισθηματική συμπεριφορά στο γονέα. Η φύση αυτής της συμπεριφοράς εξαρτάται από τις εξελικτικές δυσκολίες του ίδιου του γονέα, καθώς εμπεριέχουν αναστολές και συγκρούσεις στο πεδίο της συναισθηματικής δεκτικότητας και ανταπόκρισης. Το ιστορικό της εξέλιξης του ίδιου του γονέα θα καθορίσει, επομένως, το αν η ανταπόκρισή του στη συναισθηματική επικοινωνία με το νήπιο είναι θετική ή αρνητική. Το νήπιο είναι εξαιρετικά ευαίσθητο για να προσλαμβάνει το συναίσθημα του γονέα που το φροντίζει και δεν ξεγελιέται από τις συνειδητές ή ασυνείδητες προσπάθειες (του γονέα) να συγκαλύψει τα συναισθήματά του (Burlingham, 1967). Επιπλέον, η ασυνείδητη και αυτόματη ανταπόκριση ενός γονέα, η οποία κινητοποιείται από την εμφάνιση και τη συμπεριφορά του νηπίου δεν είναι απαραίτητα μια ανταπόκριση στη συναισθηματική κατάσταση του νηπίου, αλλά πιθανόν να αντιπροσωπεύει τη συναισθηματική κατάσταση που δημιουργείται στον ίδιο το γονέα από τη δική του ιδιοσυγκρασιακή αντίδραση στην εμφάνιση και στη συμπεριφορά του νηπίου. Για παράδειγμα, εάν η έκφραση του νηπίου μοιάζει με την έκφραση ενός αγαπημένου προσώπου στη ζωή του γονέα, η ανταπόκριση μπορεί να είναι θετική, ή να συμβεί το αντίθετο, αν η έκφραση του νηπίου θυμίζει στο γονέα ένα πρόσωπο που δεν αγαπά, ή που αγαπά με αμφιθυμικό τρόπο.

Η συναισθηματική επικοινωνία ανάμεσα στο παιδί και στο γονέα δεν είναι μονόδρομη, αλλά μια πολύπλοκη σειρά από αλληλοεξαρτώμενες αντιδράσεις (Stern, 1985). Επομένως, η ποιότητα της γονεϊκής ανταπόκρισης είναι βασική για την εξέλιξη της συναισθηματικής έκφρασης του παιδιού. Κατά τον ίδιο

τρόπο, όπως έχουν παρατηρήσει διάφοροι συγγραφείς (Bailey, 1972, Brown, 1972, Doane et al., 1981, Singer, 1978, Vaughn and Leff, 1976 και Wynne, 1978) η συναισθηματική επικοινωνία ανάμεσα στο σχιζοφρενή και στην οικογένεια του μπορεί να είναι ελλειμματική, δηλαδή να υπολείπεται ως προς την ποιότητα της επικοινωνίας και την εναρμόνιση των συναισθημάτων (Brown et al., 1972, Searles, 1965 και Wynne, 1978). Συνεπώς και η συναισθηματική επικοινωνία ανάμεσα στον ψυχοθεραπευτή και στο σχιζοφρενή έφηβο, κατά τη διάρκεια της ψυχοθεραπείας, θα είναι θεμελιακής σημασίας για την εξέλιξη και την αποτελεσματικότητα της ψυχοθεραπείας.

Εφηβεία και Συναισθηματική Επικοινωνία

Τα παιδιά με σοβαρά προβλήματα ωρίμανσης, πριν από την εφηβεία, ιδιαίτερα όσον αφορά την αυτοδιαφοροποίηση, συχνά, συμπεριφέρονται καλύτερα απ' ό,τι πραγματικά είναι, γιατί δεν έχουν ακόμη αντιμετωπίσει τα προβλήματα της εφηβείας.

Κατά την εφηβεία τα προβλήματα του αποχωρισμού και της εξατομίκευσης ξανάρχονται στο προσκήνιο (Seton, 1981-82), εφόσον ο έφηβος πιέζεται από τη μια μεριά από τους συνομηλικούς για προσαρμογή, σύμφωνα με τη σύγχρονη κουλτούρα, και από την άλλη μεριά από τους γονείς ή γενικότερα από την κοινωνία, για αρμόζουσα συμπεριφορά. Στην προκειμένη περίπτωση, η αμφιθυμία που αισθάνεται σ' αυτό το στάδιο, δηλαδή να αποχωριστεί την αρ-

χική οικογένεια ή να τροποποιήσει τις δικές του ανάγκες για εξάρτηση και ανεξαρτησία, τον οδηγούν σε νέα δοκιμασία (Blos, 1963, 1967 και 1970), η οποία απαιτεί αφ' ενός ενδοψυχικές και αφ' ετέρου διαπροσωπικές αλλαγές. Στη διάρκεια της εφηβείας το άτομο έχει μια δεύτερη ευκαιρία να επεξεργαστεί το θέμα του αποχωρισμού και της εξατομίκευσης που αρχικά αντιμετώπισε στο δεύτερο χρόνο της ζωής του (Blos, 1970 και Seton, 1981-82) και το περιβάλλον παίζει καθοριστικό ρόλο σ' αυτό (Seton, 1981-82 και Basch, 1983). Ο Blos (1970) μιλάει για τη σημασία της έντονης συναισθηματικής συμμετοχής των γονιών στην περίοδο της εφηβείας. Όσο περισσότερο εξελικτικά επιβαρυνμένος είναι ο ίδιος ο γονιός, τόσο περισσότερο χρησιμοποιεί έντονη συναισθηματική εκφόρτιση στην προσπάθεια επικοινωνίας, όπως τις φωνές, το κλάμα, την άρνηση ομιλίας, προκειμένου να αποθαρρύνει τις προσπάθειες του εφήβου να αποχωριστεί από τον ίδιον (Seton, 1981-82).

Στην περίπτωση που η ομαλή εξέλιξη αποτύχει, ο Lidz (1983) περιγράφει δύο εναλλακτικές δυνατότητες προσαρμογής: Οι έφηβοι είτε καταλήγουν σχιζοφρενείς, ή αναπτύσσουν αντικοινωνική συμπεριφορά.

Στην παρακάτω κλινική περίπτωση επισημαίνεται η επιρροή της ενδοψυχικής διαμάχης των γονιών στην ψυχολογική ωρίμανση ενός εξελικτικά επιβεβαρυνμένου εφήβου.

Κλινική Περίπτωση²

Ο Paul όταν άρχισε τη θεραπεία μαζί μου ήταν ήδη 28 ετών. Τα συμπτώματα της σχιζοφρενείας είχαν πρωτοεμφανί-

² Η ψυχοθεραπεία αυτή έγινε κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας της συγγραφέως, ως κλινικής επόπτριας και ψυχοθεραπεύτριας, κατά τη χρονική περίοδο 1981-1984, στα Κρατικά Εξωτερικά Ιατρεία, Northampton Mental Health Services, Northampton, Mass, U.S.A. Η θεραπευτική τεχνική που ακολουθήθηκε θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σαν ένας συνδυασμός ψυχαναλυτικού τύπου ψυχοθεραπείας και θεραπείας συμπεριφοράς. Στην προκειμένη τεχνική δε γίνεται ερμηνεία του συναισθήματος σε σχέση με παρελθούσες εμπειρίες όπως συμβαίνει στην κλασική ψυχαναλυτική θεραπεία, αλλά γίνεται χρήση και ερμηνεία του συναισθήματος

σθεί όταν ήταν 16 ετών και, από την ηλικία αυτή, οπότε και παράτησε το σχολείο, είχε εισαχθεί κατά περιόδους σε διάφορα νοσοκομεία, όπου όλα αυτά τα χρόνια είχε υποστεί ποικίλες θεραπείες, πλὴν οικογενειακής. Όταν νοσηλεύθηκε για πρώτη φορά στο νοσοκομείο, αρνιόταν να εγκαταλείψει το κρεβάτι του, να μιλήσει ή να φάει. Όταν βγήκε από αυτή την κατάσταση απόσυρσης ήταν προκλητικός και επιθετικός.

Το ιστορικό της οικογένειας αποκαλύπτει ότι ο Paul, μεγαλύτερος από πέντε παιδιά, γεννήθηκε την εποχή που πέθανε ξαφνικά η γιαγιά του (η μητέρα του πατέρα του) και ο πατέρας του, ενώ υπηρετούσε σε μια υπερατλαντική στρατιωτική θέση, επέστρεψε σπίτι με άδεια για την κηδεία. Η μητέρα του Paul μιλά για το θυμό και τη θλίψη που ένιωσε στη σκέψη ότι έπρεπε να περάσει το περισσότερο διάστημα της πολυπόθητης εγκυμοσύνης της χωρίς τον άνδρα της και εξήγησε ότι, όταν επέστρεψε σπίτι εκείνος, ήταν θυμισμένος στη λύπη του και μη διαθέσιμος γι' αυτήν και τη γέννηση του πρωτότοκου παιδιού τους.

Ο κύριος G., ο πατέρας του Paul, σπούδαζε συνεχώς τα πρώτα δέκα χρόνια του γάμου του προσπαθώντας να τελειώσει τη διδακτορική του διατριβή. Ο κύριος G. μιλά για το θυμό του επειδή έπρεπε να εγκαταλείψει τις μεταπτυχιακές του σπουδές και δεν ήταν σε θέση να πάρει το διδακτορικό του δίπλωμα λόγω των οικογενειακών του υποχρεώσεων.

Σε μια συνάντηση με την οικογένεια, ο κύριος G. σκιαγράφησε την εικόνα του εαυτού του ως ενός συνηθισμένου Αμερικανού πατέρα που πήγαινε τα παιδιά του στο ποδόσφαιρο και παρακολουθού-

σε τα ενδιαφέροντά τους. Ο κύριος G. εξέφρασε την απογοήτευσή του επειδή ο Paul αναφερόταν μόνο στις κακές στιγμές, όπως τη φορά που τον χτύπησε ο πατέρας του μ' ένα δερμάτινο λουρί στα γεννητικά του όργανα και τον τραυμάτισε σοβαρά. Ο κύριος G. σκέφθηκε επίσης ότι και ο δικός του πατέρας, όταν ο ίδιος ενηλικιώθηκε του είχε απολογηθεί για την αυστηρότητα με την οποία τον μεταχειριζόταν κατά τη διάρκεια της ανάπτυξής του. Εκείνη τη στιγμή, ο κύριος Gray, θυμήθηκε ότι είχε ορκιστεί να μην συμπεριφερθεί ποτέ έτσι στα παιδιά του. Σήμερα μετανιώνει που και αυτός επαναλαμβάνει το ίδιο πρότυπο.

Ο Paul όντας στην τρίτη γενιά, συμπεριφέρεται κατά κάποιο τρόπο όπως και ο πατέρας του. Πριν από μερικά χρόνια, όταν ήταν έξω από το νοσοκομείο, συνάντησε μια διανοητικά καθυστερημένη γυναίκα και την παντρεύτηκε. Έγινε σταδιακά τυραννικός και κατέληξε να την κακομεταχειρίζεται. Τον χώρισε όταν τον συνέλαβε να ψηλαφίζει τα γεννητικά όργανα της κόρης του όταν αυτή ήταν μικρή.

Ο ρόλος της κυρίας G. στην οικογένεια ήταν μάλλον ρόλος επικάλυψης των στερήσεων που υπέστη η ίδια στην παιδική της ηλικία και από τις οποίες δεν συνήλθε ποτέ. Προερχόμενη από οικογένεια με στερήσεις, η κυρία G. φαινόταν να ψάχνει διαρκώς για αποκατάσταση, ειδικά λόγω της μη διαθεσιμότητας του συζύγου της προς αυτήν. Στην απελπισμένη επιδίωξη να εκπληρώσει τις επιθυμίες μέσα από το παιδί της, κατάφερε μόνο να διαιωνίζει το δικό της συναίσθημα απογοήτευσης και αποτυχίας (Blos, 1970). Ο Paul ήταν ο σύ-

όπως παρουσιάζεται κάθε στιγμή, χωρίς να ευνοείται η παλινδρόμηση. Ταυτόχρονα, στη θεραπεία αυτή συμμετέχει ολόκληρη η οικογένεια, όπου γίνεται προσπάθεια έκφρασης των συναίσθημάτων του ενός για τον άλλον και επίσης επανεκπαιδεύονται τα μέλη ώστε να αποκτήσουν ένα πιο λειτουργικό τρόπο συναισθηματικής επικοινωνίας μεταξύ τους. Στην κλινική περίπτωση που παρουσιάζεται το επικρατέστερο συναίσθημα, που εμποδίζει τον ασθενή αλλά και ολόκληρη την οικογένεια να ωριμάσουν ψυχολογικά, ήταν η διαστρεβλωμένη έκφραση του θυμού.

ντροφος και η πηγή της χαράς και του γέλιου μέχρι την εφηβεία του, πριν να αρχίσουν τα προβλήματα του. Πιο συγκεκριμένα, στα πρώτα χρόνια της εφηβείας του, ο Paul έγινε έντονα καταθλιπτικός και μπήκε σε μια κατάσταση υποταγής, που έμοιαζε με κατατονία, γεγονός που αναστάτωσε την κυρία G. Έδειχνε σα να έλεγχε ο ίδιος μ' ένα τρόπο μαγικό το θυμό του καθώς και τα συναισθήματα «ντροπής». Εστίασε το πρόβλημα στη μυρωδιά των ποδιών του, η οποία τον εμπόδιζε να βγει έξω κι έτσι απέτρεπε κάθε πράξη θίας από μέρους του. Αργότερα, σύμφωνα και με τους δυο γονείς, αποσύρθηκε τελείως και στις μετέπειτα ψυχωτικές του φάσεις έγινε επιθετικός.

Σε μια συνάντηση ατομικής ψυχοθεραπείας, ο Paul είπε ότι αισθανόταν φόβο για το θυμό του πατέρα του και επίσης ότι η μητέρα του παραπονιόταν πάντα γι' αυτόν (τον πατέρα). Συχνά δε υποβίβαζε τον Paul για την ομοιότητα του με τον πατέρα του. Σήμερα, τόσο ο Paul, όσο και ο πατέρας του, δείχνουν και μιλούν θυμωμένα. Η κυρία G., από την άλλη μεριά, κρύβει κάπως το θυμό της, με το να μιλά με ιδιαίτερα emphaticό τρόπο.

Συζήτηση

Τα ψυχοθεραπευτικά Κέντρα Ημέρας, καθώς και οι ψυχοθεραπευτές, συνήθως αρνούνται να συνεργαστούν με τον Paul εξ αιτίας της οργισμένης στάσης του η οποία τους προκαλούσε και τους φόβιζε. Στην προσπάθειά του να είναι άνδρας, ο Paul συνήθιζε να παίρνει μια υπερβολικά προσποιητή έκφραση, να κοιτάζει και να συμπεριφέρεται με τρόπο τρομακτικό, ακριβώς όπως τα μικρά παιδιά που παριστάνουν τα τέρατα στα φανταστικά τους παιχνίδια. Τόσο ο ίδιος ο Paul όσο και το περιβάλλον του, έφτασαν στο σημείο να πιστεύουν ότι αυτός, ήταν πράγματι ένα τέρας.

Ο Paul και η οικογένειά του ήταν σε ψυχοθεραπεία μαζί μου δύο χρόνια. Ήταν η πρώτη προσπάθεια για οικογενειακή θεραπεία. Στις συναντήσεις με την οικογένεια έγινε φανερό από την αρχή ότι ο θυμός ήταν το κυρίαρχο συναισθημα που συνέδεε μεταξύ τους τα τρία μέλη της οικογένειας. Ενώ ο καθένας τους βίωνε την εμπειρία του θυμού ξεχωριστά, φαινόταν να είναι και ο μόνος τρόπος σύνδεσής τους και ενδεχομένως συνέπασχαν ο ένας για τον άλλον. Η πρωταρχική συναισθηματική επικοινωνία του Paul φαινόταν να συνδέεται απευθείας με την πρωταρχική συναισθηματική κατάσταση των γονιών του –το χρόνο θυμό του πατέρα του, γιατί ποτέ του δεν κατόρθωσε να κάνει αυτό που ήθελε στη ζωή του και την πικρία της μητέρας του γιατί μεγάλωσε μόνη τα παιδιά της.

Ο Paul στην «ψευδοταύτισή» του με τον επιτιθέμενο πατέρα του συνήθιζε να παίρνει το υπερφορτισμένο συναισθηματικό ύφος του πατέρα του σαν αυτό να αντιπροσώπευε την πραγματική αίσθηση του Εαυτού (του). Ο θυμός μοιραζόταν εξωτερικά μεταξύ πατέρα και γιου μέσα από τον τόνο της φωνής τους, και την έκφραση του προσώπου τους. Όταν τους επισημάνθηκε αυτή η αμοιβαία έκφραση του θυμού τους στη διάρκεια μιας συνάντησης, απόρησαν και οι δύο και προς στιγμήν γέλασαν μαζί. Ένα σημαντικό μέρος της ψυχοθεραπευτικής διεργασίας περιελάμβανε την ερμηνεία του συναισθήματος (Mohacsy and Silver, 1980).

Όταν στις ψευδο-προσπάθειές του για αποχωρισμό ο Paul απαιτούσε συναισθηματικά, αναλαμβάνοντας έτσι μερικώς το ρόλο του πατέρα του, η κυρία G. έβρισκε τη συμπεριφορά του αβάσταχτη και επεδίωκε την απομάκρυνσή της και από τους δύο. Αυτή η αντίδρασή της κλιμάκωνε τον πανικό του Paul, την αίσθηση της απομόνωσης και την απώλεια Εαυτού. Η επιθυμία της κυρίας G. να αντισταθμίσει ο Paul τις ελλείψεις

του άνδρα της και οι προσπάθειες του Paul να καλύψει το κενό, αρχικά εκπλήρωσαν την αμοιβαία τους φαντασίωση να είναι συμβιωτικά συνδεδεμένοι. «Μη γίνεις σαν τον πατέρα σου, αλλιώς θα μου είσαι άχρηστος», ήταν το σιωπηρό μήνυμα που η κυρία G. έστειλε στον Paul. Αυτή η υποτίμηση και ο εκφοβισμός ότι θα κατέληγε να είναι ακριβώς όπως ο πατέρας του, φαινόταν να ενισχύει την αμφιθυμία του Paul για αποχωρισμό, εξατομίκευση και αυτονομία σ' αυτή την ειδική φάση της εφηβείας του.

Στις πρώτες προσπάθειές του να απελευθερώσει συναισθήματα φόβου ή θυμού, ο Paul έμενε στο κρεβάτι για μήνες και επικοινωνούσε συναισθηματικά με τη μητέρα μ' ένα τρόπο φαντασιωσικό, ο οποίος όμως της προκαλούσε πανικό. Όσο προσπαθούσε εκείνη να επικοινωνήσει συναισθηματικά μαζί του, τόσο αυτός αποσυρόταν, γεγονός που τη θύμωνε και δεν τον ανεχόταν.

Μ' αυτού του είδους την συναισθηματική επικοινωνία, ο ασθενής «συνδεόταν» και συγχρόνως «αποχωριζόταν» από τους γονείς του. Δηλαδή συνδεόταν στη φαντασία, και αποχωριζόταν στην πραγματικότητα. Σύμφωνα με τον Lidz (1983) ένας τέτοιου είδους αποχωρισμός συμβαίνει όταν οι σκέψεις συνδέονται με το ανάλογο συναίσθημα το οποίο βιώνεται ως μοναξιά. Στην περίπτωση του Paul η μοναξιά βιώνόταν σαν απώλεια του Εαυτού. Ήταν μια συναισθηματική κατάσταση που τη ζούσαν ταυτόχρονα και οι δύο γονείς του σε διαφορετικό επίπεδο και βαθμό.

Για αρκετό καιρό οι γονείς του Paul είχαν μια πολυάσχολη κοινωνική ζωή βοηθώντας άλλα άτομα που βρίσκονταν σε κατάσταση κρίσης. Η κυρία G. εργαζόταν ως νοσοκόμα στην αίθουσα επειγόντων περιστατικών σ' ένα τοπικό νοσοκομείο και ο κύριος G. ήταν διευθυντής σ' ένα ομοσπονδιακό πρόγραμμα για το περιβάλλον και πρόεδρος μιάς τοπικής διοίκησης για οικογένειες που εί-

χαν κάποιο μέλος τους ψυχολογικά άρρωστο. Εάν αυτό το αυστηρό πρόγραμμα που είχαν δημιουργήσει για τους εαυτούς τους καταστρεφόταν, πιθανόν να περνούσαν μια πολύ δύσκολη περίοδο και έτσι θα αντιμετώπιζαν τη δική τους βαθιά κατάθλιψη. Εφόσον όμως και οι δυο γονείς ήταν παγιδευμένοι στις δικές τους αμυντικές διεργασίες, ενάντια στη δική τους μοναξιά και δεν μπορούσαν να είναι διαθέσιμοι για το σχιζοφρενή γιό τους, ήταν απαραίτητο ο ψυχοθεραπευτής να δανείσει το δικό του Εγώ προκειμένου να αναγνωριστεί η ύπαρξη του σχιζοφρενούς νέου. Η ύπαρξη του σχιζοφρενούς στην προκειμένου περίπτωση μοιάζει να είναι αναγκαία, κάτι που έχει περιγραφεί ως «ψυχωτική υποχρέωση» (Bowen M, 1978; Searls, 1965) και έχει να κάνει με το γεγονός ότι στις οικογένειες που δυσλειτουργούν, ένα μέλος συχνά παίρνει ψυχωτικό ρόλο σε μια προσπάθεια να επικεντρώσει την προσοχή στο άτομό του και επομένως να απαλλάξει την υπόλοιπη οικογένεια από την ένταση των δικών τους συναισθημάτων. Είναι μια απελπισμένη κίνηση να προστατευτεί η οικογένεια μέσα από την αυτοθυσία. Η εμφάνιση της ψύχωσης του Paul μοιάζει να σχετίζεται μ' αυτή την «ψυχωτική υποχρέωση».

Με την αρχή της εφηβείας ο Paul έκανε δραματικά «βήματα» για να χωριστεί σωματικά και συναισθηματικά από τους γονείς του. Όμως τα «πόδια του μύριζαν» δεν του επέτρεπαν να συνδεθεί με άλλους ανθρώπους αφού τον εμπόδιζαν να φύγει από το σπίτι. Μ' αυτόν τον τρόπο έδειχνε την αμφιθυμία του, δηλαδή από τη μια μεριά να κρατά κοντά τους γονείς του και από την άλλη να πραγματοποιεί έναν φαντασιωσικό αποχωρισμό από αυτούς. Ήθελε να λειτουργεί σαν άνδρας, αφενός με το να μιμείται ασυνείδητα τον πατέρα του ως προς το θυμό, και αφετέρου με το να ταυτίζεται με το πρότυπο ανδρός που επιθυμούσε η μητέρα του. Αυτό το πετύ-

χαινε με το να παραμένει στο κρεβάτι και να συνδέεται με τη μητέρα του κρατώντας της συντροφιά, κάτι που δεν είχε κάνει ποτέ ο πατέρας του. Έτσι έμενε πιστός και στους δυο γονείς του, δημιουργώντας μια δική του αίσθηση Εαυτού – μια θυμωμένη, ακινητοποιημένη, ιδιόμορφη κατάσταση ύπαρξης.

Στη σχιζοφρένεια, όπως και σε άλλες σοβαρές διαταραχές στην εφηβεία, η επικοινωνία επιτυγχάνεται μέσω υπερβολικών εκφράσεων συναισθήματος το οποίο χρησιμοποιείται για να συνδέει ή να χωρίζει τα άτομα. Ο Lidz αναφέρει ότι η εκδήλωση των συναισθημάτων του σχιζοφρενούς αποτελούν τον «πυρήνα» της ύπαρξής του (Lidz, 1983).

Σε μια πρόσφατη ατομική θεραπευτική συνάντηση έφερε τις παρακάτω αναμνήσεις εκείνης της περιόδου της ζωής του:

«Ήμουν στην 10η τάξη όταν σταμάτησα να πηγαίνω σχολείο. Έπλενα συνέχεια τα πόδια μου γιατί μύριζαν. Νόμιζα ότι μύριζαν τόσο άσχημα που δεν τολμούσα να βγω έξω διότι θρискόμουν σε δύσκολη θέση απέναντι στους άλλους».

Ο Paul χρησιμοποιούσε κυριολεκτικά το σώμα του για να τον εμποδίσει να «απομακρυνθεί από το σπίτι». Αισθανόταν ότι το δωμάτιό του ήταν το μόνο ανεκτό περιβάλλον για τα πόδια του, που μύριζαν. Αργότερα, άρχισε να κρατά τους ανθρώπους σε απόσταση με το άγριο βλέμμα του, απομακρυνόμενος έτσι συναισθηματικά από τον κόσμο, ενώ στη φαντασία του κρατούσε τη σύνδεση με τους γονείς του και συγχρόνως μια αίσθηση ταυτότητας. Αυτός ο τρόπος συμπεριφοράς του σχιζοφρενούς εφήβου μπορεί να ειπωθεί και ως μια αρχική αμφιθυμική πορεία προς την αυτονόμηση και την ψυχολογική ωρίμανση. Οι Mahler, Pine και Bergman (1975) περιγράφουν παρόμοια αμφιθυμικά θήματα του νηπίου, που αρχίζει να περπατάει, όπου ο θυμός προηγείται του ανοιχτού αγώνα για αποχωρισμό και εξατομίκευση. Στην

προκειμένη περίπτωση η διαφορά είναι ότι ο σχιζοφρενής, θρискόμενος σε αδιέξοδο, αμφιταλαντεύεται αλλά αδυνατεί να ξεπεράσει αυτή την αμφιθυμική φάση ανάπτυξης.

Σε μια ομαδική θεραπευτική συνάντηση πολλών οικογενειών (multiple family therapy), ο κύριος G. μίλησε για το δικό του πατέρα και τη δική του ανεκπλήρωτη λαχτάρα για στενή επαφή μαζί του. Ο Paul συνεχίζει αυτή την οικογενειακή παράδοση. Όμως, στην περίπτωση του Paul, η έντονη διαμάχη του να είναι διαφορετικός από τον πατέρα του τον οδήγησε στο να αμφιταλαντεύεται ανάμεσα σε αισθήματα μη ελεγχόμενου θυμού, που εκδηλωνόταν με προκλητική συμπεριφορά και επιθετικότητα και σε μια ολοκληρωτική ψυχωτική απόσυρση. Και οι δυο αυτές καταστάσεις φαίνεται να είναι ανεξέλεγκτες γι' αυτόν και είτε τον κυριεύουν και επιτίθεται σωματικά, ή απομονώνεται παραλυμένος από φόβο και άγχος.

Η ψυχοθεραπεία ενός σχιζοφρενούς εφήβου δεν απαιτεί μόνο τη συμμετοχή του ασθενούς, αλλά και της υπόλοιπης οικογένειας, η οποία βοηθείται να κατανοήσει περισσότερο τον τρόπο που λειτουργεί η συναισθηματική επικοινωνία μεταξύ τους. Τα μέλη της οικογένειας ενθαρρύνονται και κατά κάποιο τρόπο εκπαιδεύονται στο να βιώσουν, να συνειδητοποιήσουν και να εκφράσουν λεκτικά τα συναισθήματα και τις σκέψεις που έχει ο ένας για τον άλλον. Μέσα απ' αυτή την διαδικασία εκπαίδευσης, η οικογένεια κερδίζει μια καινούργια ευκαιρία να διέλθει διάφορες φάσεις ψυχολογικής ωρίμανσης, αναπτύσσοντας ένα διαφορετικό μοντέλο χειρισμού συναισθημάτων τα οποία ως τώρα εθεωρούντο απαράδεκτα. Στην περίπτωση του Paul, για παράδειγμα, όταν αυτός άρχισε να «θρηνεί» την απώλεια της γυναίκας του, εξ αιτίας της προκλητικά επιθετικής συμπεριφοράς του, του υπέδειξα ότι:

«Αυτός ήταν ο μόνος τρόπος που ήξερες πώς να είσαι ο εαυτός σου, δηλαδή μέσα από τον πατέρα σου, ο οποίος απεικόνιζε στη φαντασία σου το πρότυπο ενός πραγματικού άνδρα, προκλητικά επιθετικού, έτσι όπως έζησες εσύ το δικό σου πατέρα όταν ήσουν μικρός: Συγχρόνως, αυτός ήταν και ο μόνος τρόπος για να είσατε πιο κοντά ο ένας με τον άλλον. Η Katie, (η γυναίκα του) που αγαπούσες, έγινε Εσύ, στο νου σου, όπως εσύ με τον πατέρα σου. Μ' αυτό τον τρόπο αισθανόσουν πιο κοντά της, σαν ένα άτομο μ' αυτήν, και ταυτόχρονα χωρισμένος απ' αυτήν, γινόμενος ένας «καθαυτό» άνδρας.

Η πρώτη αντίδραση του Paul ήταν ένα απλό «ναι» χωρίς καμιά συναισθηματική έκραση. Όμως σε συναντήσεις που ακολούθησαν, η συναισθηματική του επικοινωνία μαζί μου, άλλαξε. Άρχισε να φέρνει φαγητό και να τρώει μπροστά μου και να σφυρίζει πού και πού κατά τη διάρκεια της συνάντησης. Εκτός αυτού, η έκφραση του προσώπου του έγινε πιο ήρεμη, συχνά χαμογελούσε, και φαινόταν καθαρά ότι εμμείτο την έκφραση του δικού μου προσώπου. Ο Paul έδειχνε να επικοινωνεί με την ψυχοθεραπεύτρια όπως ένα νήπιο όταν πρωτοαναγνωρίζει και μιμείται την έκφραση της μητέρας του. Φαίνεται ότι η αναγνώριση και η εξωτερική του άλλου αυτοκαταστροφικού εαυτού του έγινε το αρχικό αποφασιστικό άνοιγμα για τα πρώτα θήματα προς μία «διορθωτική εναρμόνιση συναισθημάτων».

Αυτή η προσέγγιση είναι διαφορετική από την ενθάρρυνση της παλινδρόμησης διότι ο θεραπευτής παραμένει ενεργός και αντιμετωπίζει τον ασθενή αναγκάζοντάς τον να συμπεριφερθεί σύμφωνα με την ηλικία του. Ο ψυχοθεραπευτής χρειάζεται να υποδυθεί τον ρόλο του καθενός από τους γονείς ξεχωριστά και ταυτόχρονα να αντιμετωπίσει και τα δικά του συναισθήματα αποχωρισμού (Smaldino, 1977). Επί πλέον, πρέπει να

είναι ιδιαίτερα διαισθητικός και ν' ανταποκρίνεται συναισθηματικά στο υλικό που διατυπώνουν νοητικά οι ασθενείς μ' ένα συνειδητό, ευαίσθητο και ταυτόχρονα αντικειμενικό τρόπο (Parker, 1962). Όπως αναφέρει ο Ραο, «η πιο σημαντική πλευρά της ψυχοθεραπείας είναι η συναισθηματική επικοινωνία του θεραπευτή με τον σχιζοφρενή χωρίς όμως ο θεραπευτής να χάνει την αντικειμενικότητά του». (Ραο, 1979). Ο ψυχοθεραπευτής χρειάζεται να έχει και να μεταδίδει ένα εκλεπτυσμένο μίγμα συναισθηματικής επικοινωνίας, που βασίζεται επίσης στη γνώση και την εμπειρία (Mohacsy and Silver, 1980).

Η σχιζοφρένεια του εφήβου, όπως και ο ίδιος ο έφηβος, βρίσκονται ακόμη σε μια κατάσταση «σχετικά ρευστή» και όχι συγκεκριμένη. Για να μπορέσει ο θεραπευτής να προσεγγίσει τον έφηβο ασθενή του θα πρέπει να έχει προηγουμένως μυηθεί στη γλώσσα και στη συμπεριφορά του. Ακόμη, θα πρέπει να έχει σχηματοποιήσει και κατά κάποιο τρόπο βιώσει συναισθηματικά μια ολοκληρωμένη εικόνα του ανθρώπου αυτού. Ο ασθενής, από την πλευρά του, παρουσιάζει μόνο αποσπασματικά, μεμονωμένα και συχνά κρυπτογραφημένα κομμάτια του εαυτού του, αφού αυτές είναι οι δυνατότητές του. Αυτά τα κομμάτια καλείται ο θεραπευτής να ξεχωρίσει, να αποκρυπτογραφήσει και να σταθεροποιήσει, όπως θα έκανε ένας φωτογράφος. Όμως η πολύπλοκη αυτή διεργασία απαιτεί να έχει βιώσει ο ίδιος ο θεραπευτής παρόμοιες εμπειρίες, δικές του ή ξένες, τις οποίες έχει καταφέρει να τις ζήσει σαν δικές του και από τις οποίες έχει συναισθηματικά αποστασιοποιηθεί. Έτσι, μέσα απ' αυτή την συναισθηματική κατανόηση, θα μορφοποιηθεί ένα σταθερό πλαίσιο στο οποίο ο ασθενής θα μπορέσει να τοποθετήσει τα κομμάτια του γρίφου του και να πορευθεί προς την ψυχολογική του ωρίμανση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Basch M.F. Empathic Understanding: A review of the concept and some theoretical considerations. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 1983a, 31, 101-127.
- Bailey M. M. Vocal and verbal communication of emotion by parents of schizophrenic and nonschizophrenic, disturbed adolescents and young adults. *Dissertation Abstracts International*, 1972, 32, (11-B)6633.
- Beres D. and Arlow J. A. Fantasy and identification in empathy. *Psychoanalytic Quarterly*, 1974, 43, 26-50.
- Blos P. The concept of acting out in relation to the adolescent process. *American Academy of Child Psychiatry*, 1963, 2, 118-143.
- Blos P. The second individuation process of adolescence. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 1967, 22, 162-186.
- Blos P. *The young adolescent: clinical studies*. New York, Free Press, 1970.
- Bowen M. *Family therapy in clinical practice*. New York, Jason Aronson, 1978.
- Brown G.W., Birley J. L. T. and Wing J. F. Influence of family life on the course of schizophrenic disorders : a replication. *British Journal of Psychiatry*, 1972, 2, 241-258.
- Burlingham D. Empathy between infant and mother. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 1967, 29, 281-307.
- Darwin C. (1872). *The expression of emotions in man and animals*, Chicago, University of Chicago Press, 1965.
- Doane A., West K.L., Goldstein M., Rodnick E.M. and Jones J.E. Parental communication deviance and affective style as predictors of subsequent schizophrenia spectrum disorders in vulnerable adolescents. *Archives of General Psychiatry*, 1981, 38, 679-685.
- Ferenczi S.F. The elasticity of psychoanalytic technique. In: *Final contributions to the problems and methods of psychoanalysis*. London, Hogarth Press, 1928, pp. 87-101.
- Ferenczi S. The elasticity of psychoanalytic technique. *Selected Papers*, Vol. 3, New York, Basic Books, 1955, pp. 87-101.
- Johnson-Tournas A. «Prejudice and psychological development: Is there a relationship?» Unpublished doctorate dissertation. Boston College Graduate School of Social Work. April. 1990.
- Lidz T. *The Person*. New York, Basic Books, 1983.
- Mahler S.M., Pine F. and Bergman A. *The psychological birth of the human infant*. New York, Basic Books, 1975.
- Meeks J. *The fragile alliance, an orientation to the psychotherapy of the adolescent*. Huntington, New York, Robert E. Krieger Publishing Co., 1980.
- Mohacsy I. and Silver B. Interpretation of affect and affect Interpretation. *Journal of the American Academy of Psychoanalysis*, 1980, 8, 615-631.
- Pao P-N. *Schizophrenic disorders*, New York, Interantional Universities Press, Inc. 1979, pp. 327-328.
- Parker B. *My language is me. Psychotherapy with a disturbed adolescent*. New York, Basic Books Inc., 1962.
- Searls H. *Collected papers on schizophrenia and related subjects*. New York, Interantional Universities Press, 1965.
- Seton P.H. Affect and issues of separation-individuation. *Smith College Studies in Social Work*, 1981-82, 52, 1-11.

Singer M., Wynne L. and Toohey M. Communication disorders and the families of schizophrenics. In: *The nature of schizophrenia: New approaches to research and treatment*, 1978, pp. 499-451.

Smaldino C. Separation and separateness: the continuing struggle as reflected in ongoing work with a schizophrenic adolescent. *Adolescence*, 1977, *XII*, 385-398.

Spitz R. *The first year of life: A psychoanalytic study of normal and deviant development of object relations*. New York, International Universities Press, 1965.

Stern D.N. *The interpersonal world of the infant: A view from psychoanalysis and developmental psychology*. New York, Basic Books, 1985.

Vaughn C.E. and Leff J.O. The influence of family and social factors on the course of psychiatric illness: a comparison of schizophrenic and depressed neurotic patients. *British Journal of Psychiatry*, 1976, *129*, 125-137.

Wynne L. From Symptoms to vulnerability and beyond: an overview. In: *The nature of schizophrenia: New approaches to research and treatment*, New York, Wiley, 1978.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ ιδιαίτερα την Ιωάννα Βερχέλ Ιωαννίδου και την Ιωάννα Γαβριήλ, που με ιδιαίτερη επιμέλεια μετέφρασαν το κείμενο από τ' αγγλικά. Επίσης η Ιωάννα Γαβριήλ και η Σταυρούλα Μπεράτη βοήθησαν με την κριτική και το σχολιασμό του κειμένου, και γι' αυτό τις ευχαριστώ θερμά. Ευχαριστώ επίσης τη Σοφία Φάκου και την Ελένη Βουγά για την πολύτιμη βοήθειά τους για τη δακτυλογράφηση και την επιμέλεια του κειμένου.